

CARACTERUL PNEUMATOLOGIC AL LITURGHIEI SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR

Sergiu-Bogdan CHIRILOAEI*

ABSTRACT. *The Pneumatological Character of the Liturgy of Saint John Chrysostom.*

This article presents itself as a brief deepening of the pneumatological discourse, in order to understand and penetrate through the eyes of faith, the mystery and the work of the Holy Spirit in the life of the liturgical man. The discourse starts from man's personal experience in the life of faith, so that later, guided by the Holy Spirit, he reaches the true encounter with God in the Holy Liturgy, receiving a new existence in a new time, a new life lived in the Spirit God's. The experience of faith and the spiritual life of the believer mark man's path to the fulfillment of the times, when the Kingdom of God will receive man deified by the grace of the Holy Spirit. This perfect dynamism of the spiritual life finds its fulfillment in the Holy and Divine Liturgy, where heaven and earth unite, so that the love of God may flood all mankind. The Holy Spirit is present throughout the Holy Mass, as it is mysteriously present throughout history, from Creation to the present days.

Keywords: Holy Spirit, Liturgy, Eucharist, experience, faith, spiritual life, Kingdom of God

Introducere

Criza ontologică pe care societatea actuală o traversează diminuează importanța actului credinței și a vieții spirituale a omului, determinând ca Dumnezeu și valorile Creștinismului să nu mai reprezinte o preocupare esențială în zilele noastre. Omul

---

* *Masterand în teologie morală al Pontificia Università della Santa Croce din Roma și absolvent al masteratului de Fundamente creștine ale identității europene al Departamentului de Teologie Greco-Catolică, Oradea din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. E-mail: sergiuchiriloaei@yahoo.com*

este din ce în ce mai dezorientat în ceea ce privește înțelegerea sensului existenței sale într-o lume bazată pe „valori” distructibile. Restabilirea echilibrului pierdut stă în mâinile Providenței divine, fiind lucrarea Preasfintei Treimi prin intermediul *Spiritului Sfânt*, dar și în implicarea totală a omului care se lasă locuit și călăuzit de același Spirit sfințitor. Credinciosul poate găsi răspunsuri la întrebările sale în cadrul Creștinismului, însă nu este vorba despre un Creștinism pur „teoretic”, ci despre unul „practic”, trăit în *Spiritul Sfânt* - Spiritul adevărului, al înțelepciunii și al iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele - deoarece nu teoria despre Dumnezeu îl desăvârșește pe om, ci întâlnirea cu divinul și trăirea întru El, „*toate fiind de la El, prin El și pentru El*” (Rom 11, 36).

Abordarea discursului despre Spiritului Sfânt, cu scopul de a înțelege cum acționează în viața fiecărui credincios, implică observarea raportului ontologic existent între Spiritul Sfânt și Biserica lui Hristos, între timpul cel nou al Spiritului, contopit cu timpul Bisericii. Spiritul Sfânt oferă omului posibilitatea de a-L cunoaște pe Dumnezeu în mod liturgic, făcând vie prezența Sa în sânul Bisericii. Fie că este vorba despre o prezență istorică sau despre misterul cuprins în transcendența Sa, prezența lui Dumnezeu a fost înglobată în chip viu, în ceea ce Biserica numește astăzi *liturghie*.¹ Drumul liturghiei, parcurs împreună cu Spiritului Sfânt, călăuzește întreaga existență a omului spre desăvârșirea sa, în cadrul Jertfei euharistice. Acțiunea Spiritului Sfânt în Biserica lui Hristos și în lume determină ca viața spirituală a credinciosului să dobândească un caracter liturgic, manifestat printr-un limbaj perceptibil sub forma *simbolismului*. Întâlnirea și trăirea în Dumnezeu este oferită omului în Biserica lui Hristos, prin participarea totală la *Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie*. Trăirea în Spirit devine trăire în Hristos, omul fiind ancorat cu tot trupul și sufletul în umanitatea și dumnezeirea Mântuitorului.²

În Hristos, om și Dumnezeu, este înfăptuită unitatea omenirii, unul în toți și toți în unul, prin Spiritul Sfânt. Caracterul pneumatologic al Sfintei Liturghii conferă credinciosului posibilitatea de a o trăi în Spirit, adică în modul cel mai profund, ca acțiune mântuitoare ce contemplă toate misterele lui Hristos, devenind pregustare a

¹ *Liturghia* (Λειτουργία) reprezintă întregul ansamblu celebrativ al Bisericii (Laude, Taine, Sacramentalii), diferențiindu-se de celebrarea Sfintei Euharistii, care în limbajul liturgic oriental se numește *Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie*.

² Cf. SCHMEMANN Alexander, *Euharistia. Taina Împărăției*, Trad. de Boris Răduleanu, Ed. Sophia, București, 2012, p. 5.

Împărăției lui Dumnezeu. Împlinirea și desăvârșirea omului este oferită de Spiritul Sfânt și pornește din inima fiecărui om, devenit *Templu al Spiritului Sfânt* (cf. 1 Cor 3, 16).

Mângâietorul creează în *Sfânta Liturghie* cea mai profundă legătură între Dumnezeu și om. În această Taină, care devine „o altă Cincizecime”, Spiritul Sfânt ne împărtășește cu Trupul glorificat al Domnului. Scopul Sfintei Liturghii este acela de a sfinți poporul lui Dumnezeu, motiv pentru care Spiritul Sfânt este invocat atât peste darurile euharistice, cât și peste toți cei prezenți. Spiritul coboară peste toți și peste toate, curățind și sfințind viața credincioșilor, oferind acestora puterea de a nu-L vedea pe Hristos euharistic doar ca pe o realitate în fața căreia trebuie să se închine, deoarece El este „*Calea, Adevărul și Viața*” (In 14, 6) de care trebuie să se apropie cu credință și cu dragoste.³

I. Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie

Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie este inima Bisericii, izvorul și expresia unității cu Hristos înviat. Jertfa euharistică transformă adunarea credincioșilor într-o Biserică a Învierii, fapt pentru care spiritualitatea creștină situează în centrul său Învierea Mântuitorului, dobândind un caracter pascal. Învierea transformă ființa umană într-un creștin autentic, care primește în Sfânta Liturghie harul Spiritului Sfânt, devenind capabil să ofere un nou înțeles vieții sale.⁴

Jertfa Euharistică este Jertfa iubirii divine la care este invitată întreaga omenire pentru a-și împlini sensul și scopul vieții în Hristos. Prin Sfânta Euharistie omul devine o făptură nouă, care trăiește un raport de iubire cu divinul și aproapele. Sfânta Liturghie trebuie transpusă în viața personală și privită în perspectiva Ei istorică și eshatologică. A reduce Dumnezeiasca Liturghie la forme și rituri, înseamnă a o reduce la o simplă piesă de teatru, așa cum a reduce materia Euharistiei la Trupul și Sângele Mântuitorului, fără a vedea adunarea liturgică unită în Spiritul Iubirii, înseamnă „a stinge Spiritul” și a lipsi omenirea de unitate și de posibilitatea îndumnezeirii.⁵

³ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, Trad. de Vasile Răducă, Ed. Anastasia, 1995, p. 18.

⁴ Cf. SCHEMANN Alexander, *Liturghie și viață. Desăvârșire creștină prin intermediul experienței liturgice*, Trad. de Viorel Sava, Ed. Basilica, București, 2014, p. 19.

⁵ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, Ed. Bonifaciu, București, 2007, pp. 208-210.

Pe parcursul timpului, Sfânta Euharistie a fost redusă în mod strict la un „mijloc de sfințire” a Bisericii, fiind lăsată la o parte esența și trăirea Sa în cadrul Sfintei Liturghii. Ruperea Euharistiei de Jertfa liturgică desființează sensul ecleziologic și diluează esența și chemarea Creștinismului de a se uni cu Creatorul Său. Este aproape imposibil să dezbinăm unitatea Sfintei Liturghii, deoarece Trupul și Sângele lui Hristos nu reprezintă doar o parte componentă a Jertfei euharistice, ci Sfânta Liturghie, în complexitatea și unitatea Sa, ne oferă Euharistia. Chiar dacă Sfânta Liturghie este alcătuită din diferite părți componente, toate slujesc aceleași lucrări, iar prin intermediul Spiritului Sfânt, devin unitatea care formează întregul Sfintei Euharistii. Așa cum „aducerea-aminte” nu se referă doar la Cina cea de Taină, tot așa pogorârea Spiritului Sfânt nu este înfăptuită într-un moment specific al epiclezei. Întreaga Sfântă Liturghie reprezintă „aducerea-aminte” de Hristos, trăirea prezenței Lui în mod real și întreaga Jertfă euharistică devine epicleză continuă. Prin participarea activă la Sfânta Liturghie, omul poate renaște, se poate uni și crește în desăvârșire și sfințenie prin Spiritul Sfânt.⁶

1.1. Desfășurarea Sfintei Liturghii

Isus Hristos s-a adus ca Jertfă pe Cruce o singură dată, pentru mântuirea lumii întregi. Cu toate acestea, Mântuitorul a rămas în stare de Jertfă (nesângeroasă⁷), iar sacrificiul Său continuă să fie săvârșit pe Sfintele Altare, prin lucrarea tainică a Spiritului Sfânt, până la a doua Sa venire. Porunca de a continua ceea ce s-a petrecut în mod anticipat la Cina cea de Taină și s-a înfăptuit pe Cruce, întru amintirea pătimirii, morții și Învierii Sale, este împlinită în mod real la fiecare Sfântă și Dumnezeiască Liturghie.⁸

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, despre care vom vorbi în acest articol, este alcătuită din trei părți principale: *Proscomidia*, ca parte pregătitoare a Sfintei

⁶ Cf. SCHMEMANN Alexander, *Euharistia. Taina Împărăției*, pp. 7-8.

⁷ Cf. *Rugăciunea de Sfințire a Darurilor euharistice în Liturghier. Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii ale celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul, Precum și rânduiala Vecerniei și Utreniei din duminici și sărbători cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Cardinal Lucian MUREȘAN Arhiepiscop Major de Alba-Iulia și Făgăraș*, Ed. Surorilor Lauretane, Blaj, 2014, p. 100.

⁸ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 107.

Liturghii; *Liturghia Cuvântului*, moment în care în centrul celebrării se află Sfânta Evanghelie - Cuvântul lui Dumnezeu - și *Liturghia Euharistică*, moment liturgic pe parcursul căruia pe Sfântul Altar este așezat Sfântul Potir, deoarece ceea ce Cuvântul vestește în prima parte, se împlinește în Potirul euharistic în partea a doua: „*cel care mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu are viață veșnică*” (In 6, 54); dar și „*cel care ascultă cuvintele mele (...) are viață veșnică*” (In 5, 24).⁹

Desfășurarea Sfintei Liturghii urmărește pătrunderea tainică a credinciosului în lumea spirituală, participând la unica și veșnică Liturghie Cerească. Întreaga simbolistică gestuală și verbală aduce în mod iconic realitatea veșnică a Cerului pe pământ: „*Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru (...) fă împreună cu intrarea noastră să fie Intrarea sfinților îngeri care slujesc împreună cu noi și împreună preamăresc bunătatea Ta.*”¹⁰

Părăsind spațiul și timpul cotidian și intrând în Biserică, omul este introdus treptat, urmând un ritual bogat în rugăciuni, în misterul lui Dumnezeu. Proscomidia depășește caracterul de pregătire a materiei Sfintei Euharistii pe Sfântul Disc, deoarece reprezintă o transpunere iconică a *Oikonomiei* mântuirii: nașterea, viața, patima și moartea lui Isus Hristos.¹¹ Timpul cronologic nu se respectă deoarece a fost învăluit de timpul liturgic pneumatizat: se aduce „*ca o oaie la înjunghiere,*” „*unul dintre ostași cu sulița coasta Lui a împuns,*” apoi „*vine steaua deasupra unde era Pruncul*”.¹²

Liturghia Catehumenilor sau *Liturghia Cuvântului* marchează începutul propriu-zis al Sfintei Liturghii. Acest moment liturgic începe cu invocarea Împăratului, a Spiritului Sfânt cu scopul sălășluirii Sale întru noi („*Împărate Ceresc, Mângâietorule...*”), pentru a ne face vrednici de participarea la Jertfa euharistică. După această invocare este anunțată doxologia: „*Binecuvântată este Împărăția Tatălui, a Fiului și a Sfântului Spirit, acum și pururea și în vecii vecilor.*” Binecuvântarea de început vestește conținutul și finalitatea Sfintei Liturghii: intrarea Bisericii în Împărăția lui Dumnezeu prin trăirea și transformarea noastră întru Hristos prin Spiritul Sfânt.¹³

⁹ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția Răsăriteană, Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, Trad. de Vasile Răducă, Ed. Humanitas, București, 2013, p. 128.

¹⁰ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Intratului.

¹¹ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Ortodoxia*, Trad. de Irineu I. Popa, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, pp. 275-276.

¹² Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Proscomidiei.

¹³ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 120-121.

Ectenia cea mare, cele trei antifoane urmate de cele trei rugăciuni și ecteniile mici reprezintă pregătirea și introducerea credincioșilor în misterul Sfintei Liturghii. Doar în măsura în care credincioșii participă în mod conștient la celebrarea Jertfei liturgice și sunt integrați în Trupul lui Hristos, pot primi harul Spiritului Sfânt care îi va face capabili să vadă, să înțeleagă și să trăiască realitatea în care sunt prezenți. Totul este real în cadrul Liturghiei, doar că realitatea nu aparține lumii și timpului istoric, ci timpului nou al Spiritului Sfânt. Creștinii se roagă pentru pace, deoarece adevărata pace este mai presus decât orice acțiune realizată prin forțele proprii ale omului: este harul lui Dumnezeu în Isus Hristos oferit prin Spiritul Sfânt. Pacea este comuniunea omului cu Dumnezeu, iar Hristos este pacea noastră, deoarece în El este restabilită comuniunea (cf. Ef 2, 14-17).¹⁴

Intrarea mică (*vohodul mic*) simbolizează intrarea adunării liturgice împreună cu Hristos în Împărăția Cerurilor. Rugăciunea care se rostește acum „*Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, cel ce ai rânduit în ceruri (...) fă, împreună cu intrarea noastră, să fie intrarea sfinților îngeri care slujesc împreună cu noi...*”¹⁵ exprimă simbolismul originar și fundamentul teologic al Sfintei Liturghii: celebrarea pe Altarele lumesti este icoana vie a celebrării Liturghiei veșnice pe care Fiul înviat o celebrează pururi în fața Altarului Ceresc al Tatălui.¹⁶ Îndemnul „*Veniți să ne închinăm și să cădem la Hristos*” este consecința directă a vederii și intrării împreună cu Hristos, prin lucrarea Spiritului Sfânt. Semnificația acestui moment este una măreață, deoarece totul se unește în actul închinării în fața lui Hristos - Mântuitorul nostru.¹⁷

Imediat după Intrarea cu Sfânta Evanghelie sunt intonate diferite tropare cu scopul de a-l lăuda pe Hristos, pe Născătoarea de Dumnezeu și pe toți sfinții și martirii Bisericii. Finalitatea acestor tropare este aceea de a demonstra eficacitatea învățăturilor dumnezeiești și rodirea în fapt a Evangheliei în viețile Sfinților.¹⁸

Urmează momentul *Trisaghionului* anticipat de rugăciunea „*Dumnezeule cel sfânt, care întru sfinți odihnești...*”¹⁹ prin care slujitorul cere lui Dumnezeu să primească

¹⁴ Cf. TAFT Robert F., *Liturgia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, Trad. de Corneliu Dumitru, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2011, pp. 127-133.

¹⁵ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Intratului.

¹⁶ Cf. TAFT Robert F., *Liturgia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, pp. 135-136.

¹⁷ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Ortodoxia*, pp. 277-278.

¹⁸ Cf. PAPADAKI Vasilios, *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, Ed. Egumenița, Galați, 2012, p. 112.

¹⁹ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Cântării Întreit-Sfinte.

această cântare întreit sfântă, să sfințească sufletele și trupurile celor prezenți, să le ierte păcatele și să îi facă vrednici de laudă divină în toate zilele vieții lor. În cântarea Trisaghionului este evidențiată nemărginirea sfințeniei, măreția și desăvârșirea lui Dumnezeu întreit în Persoane.²⁰

Cuvântul Mântuitorului răsună acum în citirea Apostolului și a Sfintei Evanghelii. Textul Sfintei Scripturi nu poate fi separat de Sfânta Euharistie deoarece există riscul de a-l reduce la o simplă doctrină. Interpretarea Cuvântului este realizată în cadrul adunării euharistice, întrunită în Spiritul Sfânt. Spiritul luminează mințile participanților spre înțelegerea pasajelor din Apostol și Evanghelie.²¹ Semnificația proclamării Cuvântului lui Dumnezeu este cuprinsă în rugăciunea Evangheliei pe care preotul o rostește în taină: „*Strălucește în inimile noastre (...) lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale și deschide ochii minții noastre...*”²²

Aducerea darurilor și ofertoriul marchează pasajul intermediar, care face legătura între cele două părți majore ale Sfintei Liturghii (Liturghia Cuvântului și Liturghia Euharistică). La origini, prin acest moment liturgic se înțelegea aducerea, depunerea și oferirea pâinii și a vinului, care urmau să devină Trupul și Sângele sacramental al Mântuitorului. Astăzi, materia Sfintei Euharistii se află deja pe masa Proscomidiei.

Cântarea Heruvicului, intonată în timpul procesiunii cu Darurile, pregătește spiritual adunarea pentru apropiata Jertfă (*Anafora*), îndemnând participanții să-și înalțe gândurile și inimile spre Dumnezeu. Omul este așezat în rând cu îngerii în fața Creatorului, pentru a aduce întreită cântare de laudă Sfintei Treimi. Cântarea este adusă în trup, suflet și spirit, omul fiind creat după chipul Sfintei Treimi. Omul se unește cu îngerii cei fără de trup, pentru ca împreună „cu o gură și cu o inimă” să aducă laudă lui Dumnezeu. Heruvicul marchează introducerea părții Euharistice a Sfintei Liturghii.²³

Intratul cu Sfintele Daruri îl prezintă pe Hristos jertfit pe Cruce, care este purtat în procesiunea funerară, fiind așezat pe piatra mormântului și înfășurat în giulgiu: „*Iosif cel cu bun chip, de pe lemn luând precurat trupul Tău, cu giulgi curat înfășurându-l și cu miresme, în mormânt nou, îngropându-l, l-a așezat...*”, urmând să fie amintită

²⁰ Cf. PAPANAKI Vasilios, *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, p. 113.

²¹ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 126-127.

²² Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Înaintea Evangheliei.

²³ Cf. TAFT Robert F., *Liturgia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, pp. 143-144.

opera lui Hristos care distruge porțile iadului, eliberând pe dreptii Vechiului Testament și deschizând porțile Raiului²⁴: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu; și în rai cu tâlharul și pe scaun ai fost, Hristoase, cu Tatăl și cu Spiritul, toate umplându-le, cel care ești necuprins.”²⁵

Ectenia cererilor este una dintre cele mai frumoase rugăciune eshatologice ale tradiției creștine. Poporul, prin intermediul diaconului sau preotului, se roagă pentru necesitățile existențiale ale sfârșitului vieții sale, moment în care va sta în fața Tronului înfricoșătoarei judecăți a lui Hristos. Între timp, rugăciunea punerii-înainte anticipează epicleza: „(..) învrednicește-ne să aflăm har înaintea Ta, ca să-ți fie bine primită jertfa noastră și să se coboare Spiritul cel bun al Harului Tău peste noi, peste aceste daruri puse înainte și peste tot poporul Tău.” Urmează îndemnul „Să ne iubim unul pe altul...”, deoarece omul poate participa la Tainele vieții dumnezeiești doar dacă este înrădăcinat în iubirea și unitatea aceleași credințe a Sfintei Treimi. Sărutul păcii confirmă actul suprem al unității în Hristos și este înălțată „cântarea” Crezului, care vestește coborârea acestei iubiri mântuitoare. Aerul este mișcat deasupra Potirului și a Discului simbolizând coborârea Spiritului Sfânt.²⁶

Urmează momentul cel mai înălțător al Sfintei Liturghii: *Anafora liturgică*, calea prin care creștinul poate să participe în mod real la Învierea lui Hristos. Încă de la începuturile Sale, Biserica a celebrat misterele pascale ale Mântuitorului printr-o formă liturgică specifică, cunoscută sub denumirea de *Rugăciune euharistică* sau *Anaforă*. Rugăciunea Anaforei este structurată pe două momente complementare, primul constituit din secțiunea „anamnetică” (până la *Cuvintele instituirii* inclusiv), iar cel de-al doilea constând în secțiunea „epicletică” (până la „Și ne dă nouă cu o gură...”). Celebrarea Euharistiei în cadrul Sfintei Liturghii se bazează pe *Cuvintele instituirii* și *Rugăciunea epicletică* a Bisericii. Pentru a înțelege și pătrunde caracterul pneumatologic al Jertfei liturgice este necesar să-i parcurgem cu atenție rugăciunile și în mod cu totul special Rugăciunea euharistică sau Anafora.²⁷ Începutul Anaforei este marcat de dialogul invitatoriu: „Harul Domnului nostru Isus Hristos...”, „Sus să avem inimile.”, „Să-i mulțumim Domnului.”²⁸

²⁴ Cf. BUZALIC Alexandru, *De Trinitate, Din problematica teologiei trinitare*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2010, p. 337.

²⁵ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunile de după intratul cu Sfintele Daruri.

²⁶ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Orthodoxia*, pp. 280-281.

²⁷ Cf. PAPADAKI Vasilios, *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, p. 144.

²⁸ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Dialogul Invitatoriu ce marchează începutul Anaforei.

Mulțumirea adusă lui Dumnezeu devine închinare, contemplare și înălțare și răsună în cântarea: „*Cu vrednicie și cu dreptate...*”. Rugăciunea Anaforei unește însușirile lui Dumnezeu „(...) *Dumnezeul cel negrăit, necuprins cu mintea, nevăzut, neajuns, pururea fiind, același fiind, Tu și Unul-născut Fiul Tău și Spiritul Tău Sfânt...*” cu mulțumirea și recunoștința adunării liturgice care cântă: „*Sfânt, Sfânt, Sfânt...*”. Urmează vestirea Jertfei prin rugăciunea anamnetică („*Cu aceste fericite puteri...*”) rostită înainte de Cuvintele Instituirii: „*Luați, mâncați...; Beți dintru acesta toți...*”²⁹. Anamneza face deja parte din secțiunea epicletică, deoarece introduce acțiunea liturgică proprie a Bisericii. Dacă în secțiunea anamnetico-celebrativă Biserica își întemeiază discursul de rugăciune pe relația dintre Dumnezeu și om, în a doua secțiune, Biserica înfăptuiește porunca dumnezeiască primită de la Hristos: „*Aducându-ne așadar aminte de această poruncă mântuitoare...*” Sunt amintite temele iconomiei mântuirii: Patima, Moartea, Învierea, Înălțarea și Parusia, în numele cărora este pronunțată formula oferirii: „*Ale Tale, dintru ale Tale, Ție îți aducem de toate (pâine și vin) și pentru toate (cererile noastre)*.” Iconomia este retrăită prin Spiritul Sfânt în aceeași lumină a Învierii. În amintirea euharistică dispar granițele trecutului, prezentului și viitorului.³⁰ Răspunsul credincioșilor sintetizează întreaga esență a Euharistiei: „*Pe Tine Te lăudăm...*”, aceea de a aduce laudă și mulțumire pentru toate câte au fost făcute pentru mântuirea lumii.³¹ Urmează sfințirea Darurilor și epicleza euharistică: „(...) *trimite Spiritul Tău cel Sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înainte.*”³²

După împlinirea acestor momente înălțătoare prin puterea Spiritului Sfânt, care a prefăcut pâinea și vinul în Trupul și Sângele Mântuitorului, urmează plinirea scopului Sfintei Liturghii, pentru care se roagă preotul în taină: „*Îți mai aducem această slujire spirituală...*”³³. În fața Mântuitorului sunt amintiți toți cei pentru care a fost săvârșită Sfânta Jertfă nesângeroasă. Este pomenită întreaga Biserică: Sfânta Fecioară Maria, sfinții, credincioșii adormiți, dar și mădularele vii.³⁴

²⁹ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Cuvintele Instituirii.

³⁰ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 151.

³¹ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Ortodoxia*, pp. 281-282.

³² Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Epicleza sau Rugăciunea de Sfințire a Darurilor euharistice.

³³ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea de după Epicleză.

³⁴ Cf. PAPADAKI Vasilios, *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, pp. 161-162.

Ectenia care anticipează împărtășania reia tema credinței și a „*împărtășirii Spiritului Sfânt*” prezentă în epicleza Liturghiei. Spiritul Sfânt este invocat peste cinstitele Daruri, înainte de frângerea Agnețului. În starea de înălțare sufletească, după ce omul și-a încredințat întreaga viață lui Hristos, îndrăznește a-L numi „Tată” pe Creatorul lumii și a-I spune „*Tatăl nostru Care ești în ceruri...*”. Cu rugăciunea domnească lăsată nouă de însuși Isus Hristos și urmată de rugăciunea de mulțumire „*Mulțumim Ție, nevăzutule Împărat...*”³⁵, Canonul euharistic adresat în mod direct lui Dumnezeu Tatăl se încheie.³⁶

Înainte de a primi Sfânta Euharistie, Biserica se adresează Mântuitorului Isus prin rugăciunea de cerere și invocare: „*Ia aminte Doamne Isus Hristoase (...) și vino de ne sfințește pe noi (...) pentru a ni se da preacurat Trupul și cinstit Sângele Tău...*”³⁷. La chemarea noastră, Hristos prin intermediul slujitorului Său ne răspunde: „*Sfintele, Sfinților*”. Ridicarea Sfântului Agneț simbolizează Învierea Domnului. Scopul Sfintei Liturghii este tocmai sfințirea poporului și ridicarea spre asemănarea cu Hristos prin Spiritul Sfânt: „*Fiți sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt*” (1 Pt 1, 16). Fiind conștientă de nevrednicia sa, adunarea liturgică mărturisește că Unicul Sfânt este Isus Hristos: „*Unul Sfânt, Unul Domn Isus Hristos...*”³⁸

Patima, moartea și Învierea lui Isus Hristos sunt reactualizate, devenind un „astăzi” la fiecare celebrare a Sfintei Liturghii pe masa Sfântului Altar. Spiritul Sfânt este cel care transformă evenimentele mântuitoare în realități ziditoare de viață. Acest adevăr este exprimat cu mai multă claritate în rugăciunea rostită de popor înainte de Sfânta Împărtășanie: „*Cinei Tale celei de Taină, astăzi Fiu al lui Dumnezeu, părtaș primește-mă...*”³⁹

Sfânta Liturghie ia sfârșit odată cu împărtășirea credincioșilor care mărturisesc: „*Văzut-am Lumina cea adevărată, luat-am Spiritul Ceresc, aflat-am credința cea adevărată...*”. Urmează ieșirea poporului în lume cu pace: „*Cu pace să ieșim!*”, însă de această dată „*întru numele Domnului*”, ca martori ai Luminii, călăuziți de Spiritul Sfânt.⁴⁰

³⁵ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea de mulțumire.

³⁶ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 171.

³⁷ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea de Cerere rostită înainte de ridicarea Sfântului Agneț: „Sfintele, sfinților”.

³⁸ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 172-175.

³⁹ Cf. SCHMEMANN Alexander, *Liturghie și viață*. p. 10.

⁴⁰ Cf. *Idem*, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 10

1.2. Participarea în Spiritul Sfânt

Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie, celebrată în cadrul spiritualității iconice, trebuie înțeleasă și interpretată în acest Spirit. Pentru a ajunge la prezența lui Hristos real, omul trebuie să pătrundă în realitatea nevăzută a Liturghiei Cerești, prin participarea activă la Liturghia pământească, învăluit fiind de lucrarea Spiritului Sfânt. Întâlnirea cu Hristos, care de pe scaunul măririi Împărăției Sale „(...) *sus împreună cu Tatăl șezi și aici, împreună cu noi, nevăzut petreci*”⁴¹ este realizată de Spiritul Sfânt, care călăuzește omul până la limita dintre istorie și veșnicie.⁴²

Sfânta Liturghie nu poate fi limitată de spațiu și timp, deoarece ea se desfășoară „în timpul Spiritului” și se continuă în viața cotidiană a omului. Sfânta Jertfă creează omul liturgic, omul capabil să actualizeze misterele lui Hristos prin Spiritul Sfânt, cu scopul înnoirii propriei vieți. Atunci când omul privește o icoană nu rămâne la imaginea ei, ci este purtat cu mintea și inima la reprezentarea adusă prin intermediul icoanei; dacă omul rămâne doar la chipul icoanei devine idolatru. La fel și în cazul Sfintei Liturghii: dacă omul o privește doar ca pe o manifestare, devine spectator. În viață, în istorie, în religie și mai ales în Sfânta Liturghie, omul trebuie să privească dincolo de ceea ce vede și să pătrundă misterele prezente. Prin Spiritul Sfânt, acest „dincolo” devine un „acum și aici”, cu scopul oferirii sensului eshatologic al vieții de credință.⁴³

Esența participării omului la Sfânta Liturghie este *Mulțumirea*. Nu întâmplător Taina prin care ne este oferit Trupul și Sângele lui Hristos a primit numele de Euharistie. Atunci când omul se află în fața lui Dumnezeu, nu îi mai rămâne altceva de făcut decât să aducă mulțumire pentru toate harurile primite. Participarea la Jertfa Euharistică atât *în Spirit* - pătrunzând misterele realității prezente - cât și *în trup* - prin prezența fizică și cântare - reprezintă răspunsul deplin și real al omului la iubirea oferită de Dumnezeu.⁴⁴

---

⁴¹ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea în taină rostită înainte de înălțarea Sfântului Agneț: „Sfintele, sfinților”.

⁴² Cf. BUZALIC Alexandru, *De Trinitate*, pp. 339-340.

⁴³ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 210-212.

⁴⁴ Cf. SCHMEMANN Alexander, *Pentru Viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, pp. 46-47.

Așa cum amintește părintele Alexander Schmemmann⁴⁵, participarea omului la Sfânta Liturghie începe înainte ca acesta să ajungă în fața Sfântului Altar. *Ekklesia* nu reprezintă o adunare a poporului, care se realizează în mod întâmplător, ci este o adunare, care a fost chemată de Dumnezeu prin Spiritul Sfânt, cu scopul realizării *koinoniei* euharistice. Odată ajuns în Biserică, poporul lui Dumnezeu se așază în fața ușilor împărătești ale iconostasului, simbol al intrării în Împărăția lui Dumnezeu deschisă nouă de Hristos: „*Eu sunt ușa: de va intra cineva prin Mine, se va mântui*” (In 10, 9).⁴⁶

Credincioșii prezenți la Sfânta Liturghie nu sunt simpli asistenți, ci sunt părtași la Jertfa liturgică, conlucrând în mod activ la celebrarea care se aduce pentru ei și din partea lor. Prima formă de manifestare a colaborării active este cântarea. Răspunsurile oferite de popor și dialogul cu celebrantul („*Amin! Doamne îndură-te spre noi! Si cu Spiritul tău!*”) sunt forme concrete de participare a adunării liturgice. O altă formă de participare la Sfânta Liturghie este împlinită prin propria viață. Credincioșii aduc ca jertfă întreaga lor ființă trupească și sufletească. Viața lor este oferită sub simbolul pâinii și a vinului, dar și sub formă spirituală, prin deschiderea inimii și a sufletului și prin intonarea imnurilor de laudă.⁴⁷

În cadrul Sfintei Liturghii omul aduce lui Dumnezeu propria sa jertfă, drept mulțumire pentru toate darurile primite. Cele trei daruri ale Sfintei Liturghii din care decurg toate celelalte sunt: iertarea păcatelor de către Tatăl Ceresc, unirea asumată și conștientă cu Hristos și viața de veci primită prin Spiritul Sfânt.⁴⁸

Antropologia răsăriteană este una ontologică: fundamentată pe ontologia îndumnezeirii ființei umane. Biserica este locul în care această „metamorfoză” se realizează prin participarea totală la Sfânta Liturghie, moment în care viața divină pătrunde în viața umană. Sfântul Chiril al Ierusalimului afirma că cei care se împărtășesc cu Trupul și Sângele lui Hristos, devin „co-trupești cu Hristos”. În cadrul Jertfei Euharistice, Hristos „dizolvă” în credincios realitatea divină a Trupului Său. Sub chipul pâinii și a vinului, ființa umană devine parte a firii îndumnezeite a lui Hristos.⁴⁹

⁴⁵ Cf. *Idem, Euharistia. Taina Împărăției*.

⁴⁶ Cf. TAFT Robert F., *Liturgia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, pp. 121-124.

⁴⁷ Cf. CABASILA Nicolae, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, Trad. de Ene Braniște, Ed. Institutului Biblic și de Misiune, București, 1997, pp. 254-256.

⁴⁸ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 188.

⁴⁹ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția Răsăriteană*, pp. 121-122.

Unirea cu Hristos reprezintă o încorporare reală, fizică și substanțială a fiecărui credincios și a tuturor la Trupul Mântuitorului.⁵⁰ Ei nu îl primesc doar pe Hristos, ci și pe Spiritul Sfânt devenind efectiv „*Hristoși*” în Hristos, „*deplini întru El*”, „*în plinătatea Dumnezeirii Sale*” (1 Col 2, 9-10). Sfânta Liturghie proiectează în inima omului doxologia. Sfințenia lui Dumnezeu curge în inima omului transformându-l în „om sfânt”, nu în înțelesul de supra-om, ci în înțelesul celui care trăiește adevărul ca ființă liturgică. Ființa umană devine omul Trisaghionului, care continuă să cânte lui Dumnezeu până la finalul veacurilor. Omul trebuie să devină doxologie cântată, deoarece nu este suficient să te rogi, ci trebuie să devii rugăciune întrupată, transformând întreaga lume în Templu de închinare. În cadrul Sfintei Liturghii, Spiritul Sfânt determină omul să ofere nu ceea ce deține, ci ceea ce este.⁵¹ Vocația omului liturgic devine una doxologică: „*Ați fost pecetluiți cu Spiritul Sfânt (...), care este arvuna moștenirii noastre (...) spre lauda măririi Sale*” (Ef 1, 13-14).⁵²

Prefacerea euharistică se fundamentează pe legătura puternică dintre trupul omului și pâinea cea de toate zilele (cf. Mt 6, 11), în concordanță cu legătura tainică dintre Fiul Tatălui Ceresc și trupul pe care și-L asumă prin lucrarea Spiritului Sfânt (cf. Lc 1, 35). Tot prin lucrarea tainică a Spiritului, pâinea și vinul de pe masa Sfântului Altar se prefac în Trupul și Sângele lui Hristos, devenind *Pâinea Vie*. (cf. In 6, 51). Pâinea reprezintă darul cel mai specific al omului, deoarece este simbol al trupului nostru, al vieții noastre istorice: „*Noi aducem lui Dumnezeu ca pârgă a vieții noastre aceste daruri, care sunt hrana omenească destinată a susține viața trupească*.”⁵³

Participarea la Sfânta Liturghie reprezintă salvarea omului căzut în robia păcatului, deoarece Ea este prin excelență Taina iubirii divine ce înalță omul la demnitatea de fiu al lui Dumnezeu. Sfânta Liturghia trebuie înțeleasă *în Spirit* și trăită cu toate simțurile: cu văzul, cu auzul, cu mintea, cu inima, cu tot trupul. Participând în mod total la Jertfa euharistică, omul poate pătrunde cu adevărat în spiritul laudei divine, a muzicii dincolo de muzică, potrivit îndemnului: „*sus să avem inimile*.”⁵⁴

⁵⁰ Cf. CABASIȚA Nicolae, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, p. 279.

⁵¹ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția Răsăriteană*, pp. 131-133.

⁵² *Ibidem*, p. 134.

⁵³ BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2012, p. 227.

⁵⁴ Cf. SERGHIEV Ioan, *Liturghia – cerul și pământul. Cugetări mistice despre Biserică și cultul divin ortodox*, Trad. de Boris Buzilă, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, pp. 171-175.

II. Itineranța Spiritului Sfânt în Sfânta Liturghie

Existența Bisericii lui Hristos este fundamentată pe cei doi piloni care o desăvârșesc: *Sfânta Euharistie* și *Cincizecimea*. Cuvântul Întrupat și Spiritul Sfânt - „cele două mâini ale Tatălui” - sunt de nedespărțit în lucrarea revelatoare a lui Dumnezeu.⁵⁵ Prin intermediul Spiritului, Hristos oferă unitate Trupului, iar prin Hristos, Spiritul Sfânt confirmă unicitatea credinciosului. Unitatea se concretizează în viața sacramentală a Bisericii, mai exact în Sfânta Euharistie celebrată în cadrul *Sfintei Liturghii*.⁵⁶

Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie reprezintă esența trăirii vieții umane. Prin Sfânta Euharistie credinciosul îl primește pe Dumnezeu și totodată se descoperă pe sine în Dumnezeu, în Trupul-Hristos. Lucrarea de *hristificare* a omului este realizată de Dumnezeu prin puterea Spiritului Sfânt și prin participarea activă a omului. În Hristos, om și Dumnezeu, este înfăptuită unitatea omenirii, unul în toți și toți în unul, prin Spiritul Sfânt.⁵⁷

Așa cum am putut observa pe parcursul articolului, în cadrul Sfintei Liturghii poate fi surprinsă itineranța Spiritului Sfânt. Jertfă euharistică este prin excelență lucrarea Spiritului, capabilă să ridice omul la rangul de fiu al lui Dumnezeu. Spiritul pătrunde întreaga Jertfă liturgică și se coboară asupra asupra pâinii și a vinului, dar și asupra adunării liturgice, cu scopul realizării întâlnirii omului cu divinul. Pe parcursul prezentului subcapitol vom încerca să evidențiem rolul epiclezei în Sfânta Liturghie, dar și caracterul celebrativ al Spiritului Sfânt, plinitor și înfăptuitor al Sfintei Jertfe.

II.1. Epicleza

Întreaga desfășurare cât și punctul culminant al Sfintei Liturghii sunt marcate de *epicleză* (*epiklêsis* – chemare, invocare), adică de rugăciunea prin intermediul căreia *synaxa euharistică* îl roagă pe Tatăl să-L trimită pe Spiritul Sfânt, pentru a preface cinstitele Daruri în Trupul și Sângele lui Hristos, cu scopul sfințirii celor ce se vor împărtăși „*cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste*”. Prefacerea materiei

⁵⁵ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, p. 108.

⁵⁶ Cf. LOSSKY Vladimir, *Teologia dogmatică*, Trad. de Cristian Galeriu, Ed. Anastasia, București, 2012, pp. 201-202.

⁵⁷ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 207.

euharistice și sfințirea credincioșilor sunt cele două aspecte complementare ale Sfintei Liturghii. Omul se înrădăcinează profund, folosind propriul limbaj și propria sensibilitate, în realitatea lumii pe care este chemat să o sfințească.⁵⁸

Prefacerea Darurilor euharistice este realizată prin epicleză și nu doar prin cuvintele instituirii. Scopul nu este acela de a înlocui „cauza” (cuvintele instituirii) cu o altă cauză, cu o altă „formulă” (epicleza), ci de a sublinia caracterul eshatologic al Euharistiei. Spiritul Sfânt este cel care face vizibilă Împărăția lui Dumnezeu și o inaugurează pe pământ, realizând trecerea omului *dincolo*. În Sfânta Liturghie, Spiritul Sfânt pecetluiește și confirmă prezența noastră anticipată în ceruri, transformând Biserica în Trupul lui Hristos.⁵⁹

Rugăciunea epiclezei este formula propriu-zisă prin care Biserica, în virtutea poruncii dumnezeiești de a „mânca” Trupul și a „bea” Sângele lui Hristos, cere ca Spiritul Sfânt să opereze mai întâi prefacerea pâinii și a vinului, pentru ca cei ce se vor împărtăși cu Sfintele Daruri, să aibă parte de aceeași acțiune de prefacere a ființei lor, în vederea vieții veșnice. Epicleza marchează dubla invocare a Spiritului Sfânt și detaliază cele șase haruri ale împărtășirii cu Trupul și Sângele Mântuitorului: invocarea asupra darurilor: „*trimite Spiritul Tău cel sfânt peste aceste daruri ... si fă, pâinea aceasta, cinstit Trupul Hristosului Tău; Și ce este în potirul acesta, cinstit Sângele Hristosului Tău, ... prefăcându-le (Tu, Tatăl cel Ceresc) cu (prin acțiunea) Spiritul (ui) Tău Sfânt.*” (De ce? Pentru noi!) și asupra credincioșilor: „*ca să fie celor ce se vor împărtăși spre trezirea sufletului (trăirea după legile lui Dumnezeu), spre iertarea păcatelor (asemănarea cu Dumnezeu), spre împărtășirea Sfântului Tău Spirit (uniți în harul sfințitor), spre plinirea împărăției cerurilor (aparținători ai Raiului), spre îndrăznirea către Tine (comuniunea cu Dumnezeu), iar nu spre judecată sau spre osândă (ci spre viața veșnică).*”⁶⁰

Întâlnirea cu Tatăl se realizează prin intermediul Fiului și nu se poate ajunge la Fiul decât prin Spiritul Sfânt. Prin epicleză adunarea liturgică ajunge la comuniunea cu Hristos și cu Tatăl și în același timp la comuniunea între oameni. Dubla cerere prezentă în epicleză se fundamentează pe Jertfa săvârșită de Hristos la Cina cea de Taină și împlinită mai apoi pe Cruce. În Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur este accentuată dimensiunea duală a cererii.⁶¹

⁵⁸ Cf. BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, pp. 219-224.

⁵⁹ Cf. SCHEMANN Alexander, *Pentru Viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, pp. 54-55.

⁶⁰ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Rugăciunea Epiclezei.

⁶¹ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 156-157.

Într-o altă ordine de idei, epicleza este lucrarea sfântă săvârșită de întreg Trupul Bisericii. Este actul realizat spre iertarea păcatelor, spre împărțășirea Spiritului Sfânt și spre plinirea Împărăției lui Dumnezeu. Aflat în stare de har și mulțumire, omul total, comunitatea liturgică și întreaga creație devin rugăciune vie, împărțășindu-se din harul actualizat al Cincizecimii. Epicleza euharistică nu poate fi redusă la o singură rugăciune, deoarece întreaga Sfântă Liturghie reprezintă o invocare a Spiritului Sfânt, care pătrunde și transformă toate actele săvârșite în cadrul Acesteia.⁶² Epicleza liturgică a fost dăruită de Hristos pentru ca omul să o transpună în propria viață, deoarece are în vedere sfințirea și transformarea lumii și nu doar a darurilor euharistice. A înțelege Sfânta Liturghie doar ca pe o minune abstractă, care nu are legătură cu prefacerea/renașterea omului, înseamnă a nu înțelege lucrarea lui Dumnezeu în lume și a te opune lucrării Spiritului Sfânt în istorie. Epicleza nu poate fi limitată la ea însăși, fără a avea în vedere prefacerea și sfințirea lumii și a istoriei, deoarece s-ar transforma într-un ritualism gol.⁶³

Se poate afirma că epicleza euharistică este expresia vie a ascultării și supunerii Bisericii, în Spiritul Sfânt, față de Isus Hristos și față de Tatăl Ceresc. Aceasta presupune lucrarea transformatoare a Spiritului în inimile credincioșilor, aflați într-o chemare și așteptare continuă. Adunarea liturghisitoare devine imagine a Bisericii din ziua Cincizecimii, aspect care determină ca Sfânta Liturghie să devină o *Cincizecime permanentă*.⁶⁴

II.2. Spiritul Sfânt împlinește Sfânta Jertfă liturgică

Odată înțeles caracterul epicletic al Sfintei Liturghii, se poate observa că întreaga Jertfă euharistică este una epicletică, înțeleasă ca o invocare și așteptare a revărsării Harului dumnezeiesc. Plecând de la această premisă, se poate afirma că adevăratul celebrant al Sfintei Liturghii nu este protosul sau adunarea liturgică, ci Însuși Spiritul Sfânt: „*Spiritul vine în ajutorul slăbiciunii noastre, căci noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci Însuși Spiritul se roagă pentru noi cu suspine negrăite*” (Rom 8, 26).

⁶² Cf. BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, pp. 230-231.

⁶³ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 160-161.

⁶⁴ Cf. BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, p. 234.

Spiritul Sfânt este prezent pe parcursul întregii Sfinte Liturghii, așa cum este prezent în mod tainic pe parcursul istoriei, încă de la Creație și până în zilele noastre. Încă de la începutul Sfinte Liturghii este marcată prezența Spiritului Sfânt prin rugăciunea de invocare: „*Împărate Ceresc, Mângâietorule...*”. Rugăciune evidențiază că apropierea omului de Dumnezeu se realizează prin Spiritul Sfânt. El este comuniunea deplină a lui Dumnezeu oferită oamenilor. Spiritul este vizibilul și invizibilul lui Dumnezeu, deoarece prin Spiritul Sfânt, Dumnezeu devine vizibil în Sfânta Liturghie, însă rămâne tainic simțurilor omului.⁶⁵

Înțelegerea Cuvântului și a legăturii lui cu Euharistia este învăluită de lucrarea tainică a Spiritului Sfânt, care vivifică „trupul” Sfinte Scripturi, transformându-l în Spirit și viață. Rugăciunea dinaintea Evangheliei, prin care preotul cere lui Dumnezeu să trimită lumina cea fără stricăciune a cunoașterii dumnezeirii Sale și deschiderea ochilor minții spre înțelegerea evanghelicilor Sale propovăduiri dobândește, în cadrul Liturghiei Cuvântului, caracterul epicletic al rugăciunii euharistice rostită în cadrul Liturghiei Euharistice. Înțelegerea și primirea Cuvântului viu nu depind doar de implicarea omului, ci și de deschiderea „ochilor minții” prin lucrarea Spiritului Sfânt. Dacă Spiritul Sfânt inspiră întreaga Sfântă Scriptură, atunci El inspiră și predica preotului, care se lasă călăuzit de harul Spiritului. Vestirea Evangheliei devine „actul de automărturisire” a prezenței Spiritul Sfânt în Biserică, călăuzitor spre tot Adevărul (cf. In 16, 13).⁶⁶

Pentru a avea la dispoziție speciile sacramentale ale Euharistiei, Biserica rămâne fidelă poruncii dumnezeiești a lui Hristos. Ea aduce Tatălui Ceresc Darurile și Jertfa Bisericii, repetă cuvintele Fiului și invocă prezența Spiritului Sfânt. Cele trei acțiuni se succed, deoarece sunt la fel de sfinte și necesare. Întreaga dinamică a rugăciunii euharistice se găsește în secțiunea anamnetică, fiind dată de cuvintele instituirii Euharistiei, „*Luați, mâncați, acesta este Trupul meu*”, „*Beți din acesta toți, acesta este sângele meu*”⁶⁷, lăsate ca poruncă de Mântuitorul Hristos la Cina cea de Taină. Simpla reproducere a Cuvintelor instituirii nu generează efect de la sine, deoarece au rolul de a fundamenta motivul acțiunii prin Spiritul Sfânt, pe care Biserica urmează să o ceară de la Tatăl. Coborârea Spiritului Sfânt nu se realizează fără a fi chemat, iar

⁶⁵ Cf. SCRIMA André, *Biserica Liturgică*, Trad. de Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 79.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 93-97.

⁶⁷ Din *Rânduiala Sfinte Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Cuvintele Instituirii.

Sfintele Daruri nu se prefac în Trupul și Sângele Domnului fără lucrarea tainică a Spiritului Sfânt. Prezența Spiritului a fost indispensabilă la Cina cea de Taină, pe Cruce și continuă să fie indispensabilă la fiecare Sfântă Liturghie. Biserica răsăriteană, fără a diminua importanța cuvintelor instituirii, mărturisește că prefacerea se poate realiza prin invocarea adresată Tatălui întru Hristos pentru a trimite pe Spiritul Său cel Sfânt.⁶⁸

Secțiunea epicletică își găsește sensul doar în relație cu prima secțiune (anamnetică). Biserica, adresându-se Tatălui prin gura ministrului hirotont, cere acțiunea Spiritului Sfânt în vederea împlinirii acțiunii sacramentale a prefacerii darurilor euharistice: „*Și fă, așadar pâinea aceasta, cinstit Trupul Hristosului Tău... Și ce este în potirul acesta, cinstit Sângele Hristosului Tău... Prefăcându-le cu Spiritul Tău Sfânt*”. Biserica nu cere în mod arbitrar intervenția Spiritului Sfânt și nici nu împlinește un simplu memorial al morții și Învierii din liberă inițiativă, ci pune pâinea și vinul pe Sfântul Altar, cerând Tatălui în rugăciunea euharistică trimiterea Spiritului Sfânt, care să realizeze prefacerea lor în Trupul și Sângele Mântuitorului. Garanția prefacerii, realizată de Spiritul Sfânt, constă în lucrarea Bisericii care se află sub semnul poruncii Mântuitorului: „*Aceasta să faceți întru pomenirea Mea*” (Lc 21, 49). Hristos nu ar fi poruncit aceasta, dacă nu ar fi dat apostolilor și puterea de a împlini cele poruncite. Puterea este Spiritul Sfânt, trimis ca să rămână cu noi în veci: „*Spiritul Adevărului, pe care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede și nici nu-L cunoaște; voi însă îl cunoașteți, căci cu voi rămâne și întru voi este.*” (In 14, 17).⁶⁹ Momentul eficace al acțiunii Spiritului Sfânt este unul tainic, imperceptibil prin simțurile umane. Atât în cazul Rusaliilor cât și în cel al epiclezei, acțiunea Spiritului Sfânt nu poate fi redusă la un moment precis, deoarece ea constituie o permanență a timpului celui nou al Spiritului.⁷⁰ Chiar dacă celebrantul acționând „*in persona Christi*”, îndeplinește gesturile și cuvintele Mântuitorului, Spiritul Sfânt este cel care plinește actualizarea misterului lui Hristos în planul istoriei.⁷¹

⁶⁸ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 158-159.

⁶⁹ Cf. CABASILĂ Nicolae, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, pp. 64-65.

⁷⁰ Cf. BĂCILĂ Aurelian, *Spiritul Sfânt și Tri-unitatea divină la Boris Bobrinsky și Yves Congar. Cercetare asupra Spiritului Sfânt într-o perspectivă ecumenică*, Ediție bilingvă franceză-română, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2006, pp. 59-61.

⁷¹ Cf. BUZALIC Alexandru, *De Trinitate*, pp. 337-338.

Teologul Nicolae Cabasila afirmă că rolul activ și indispensabil pe care Spiritul Sfânt îl are în Sfânta Liturghie este de la sine înțeles. Spiritul este cel care preface Sfintele Daruri în chip nevăzut și oferă iertarea păcatelor celor care se împărtășesc cu Sfântul Trup și Sânge, urmând ca mai apoi să sălășluiască în cei care s-au împărtășit în mod vrednic.⁷²

În ziua Cincizecimii, Spiritul Sfânt a coborât asupra Bisericii inaugurând timpul cel nou. Biserica, care trăiește de atunci în Spirit și cu Spiritul, a primit puterea de a transforma timpul vechi în timpul Spiritului Sfânt. A fi în timp nou înseamnă a fi în Spiritul Sfânt. În aceasta constă esența Liturghiei: în a înălța pe om în Spiritul Sfânt, cu scopul transformării timpului vechi în timpul cel nou. Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie este săvârșită de Spiritul Sfânt în timpul nou, timpul Împărăției lui Dumnezeu la care omul este chemat.⁷³ Spiritul Sfânt plinește acțiunea sfințitoare a lui Dumnezeu sau, mai bine spus, El este acest Act (al sfințirii) în Persoană. Spiritul Sfânt este Iubire, Viață și Plinătate. *Ekklesia* trăiește prin Spiritul Sfânt care plinește toate acțiunile Bisericii. Misterul prefacerii este misterul Bisericii, al apartenenței Ei la noul veac și la noua viață, trăită în Spiritul Sfânt.⁷⁴

În cadrul Sfintei Liturghii regăsim ritul lui *Zéon*: în acest moment liturgic, diaconul sau preotul varsă apă caldă în Sfântul Potir afirmând: „*Căldura credinței, plină de Spiritul Sfânt*”. Poporul se împărtășește cu sângele „cald”, viu, pneumatizat de Spiritul Sfânt. La frângerea Agnețului și plinirea Potirului preotul spune: „*Plinirea Potirului credinței Spiritului Sfânt*”. Spiritul este prezent și este dăruit poporului împreună cu Trupul și Sângele Domnului. Teologul Nicolae Cabasila afirmă că ritul lui *Zéon* reprezintă expresia Cincizecimii euharistice.⁷⁵

În Anafora Sfântului Ioan Gură de Aur, Biserica se roagă ca Sfânta Euharistie să le fie celor ce o vor primi „*spre împărtășirea Sfântului Spirit*”. Expresia își are originea în binecuvântarea treimică a Sfântului Apostol Pavel: „*Harul Domnului nostru Isus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Spirit să fie cu voi cu toți*” (2 Cor 13, 13). Formularea confirmă că viața Bisericii, în deplinătatea Sa, reprezintă o împărtășire a Sfintei Treimi în Spiritul Sfânt.⁷⁶ Împărtășirea cu Spiritul

⁷² Cf. CABASILĂ Nicolae, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, pp. 239-240.

⁷³ Cf. SCHMEMANN Alexander, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 263.

⁷⁴ Cf. *Idem*, *Liturghie și viață*, pp. 98-99.

⁷⁵ Cf. EVDOKIMOV Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, p. 118.

⁷⁶ Cf. BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, pp. 240-241.

Sfânt este cea care determină omul să iubească lumea cu dragostea și dăruirea lui Hristos, deoarece el este Spiritul Adevărului, al Înțelepciunii și al Iubirii. Primirea Spiritului Sfânt devine mijlocul indispensabil pentru a fi și a crește în Hristos. „*Împărăția Cerurilor este înlăuntrul vostru*” (Lc 17, 21) și din această interioritate izvorăște „*dreptatea, pacea și bucuria în Spiritul Sfânt*” (Rom 14, 17).⁷⁷

Prezența Spiritului Sfânt confirmă prezența vie a lui Hristos, deoarece acolo unde un Ipostas al Sfintei Treimi acționează, este prezentă întreaga Sfântă Treime. Spiritul Sfânt realizează unitatea nedespărțită a Sfintei Treimi în cadrul Sfintei Liturghii, poporul primind prin Sfânta Euharistie atât pe Hristos, cât și pe Tatăl și pe Spiritul Sfânt.⁷⁸

Sfânta Liturghie edifică Biserica lui Hristos, deoarece primirea Euharistiei se realizează prin puterea Spiritului Sfânt. Euharistia nu este doar Trupul Domnului, în realitatea sa umană, ci este Trupul Său glorificat – pneumatizat: „*Pâinea perfectă a Tatălui se dăruiește nouă (...) pentru ca (...) obișnuieți să mâncăm și să bem Cuvântul lui Dumnezeu, să putem păstra în noi înșine Pâinea imortalității care este Spiritul Tatălui.*”⁷⁹

Pecetea Cincizecimii este accentuată în cadrul Sfintei Liturghii de cântarea preluată din rânduiala sărbătorii Rusaliilor: „*Văzut-am lumina cea adevărată, luat-am Spiritul cel Ceresc...*”⁸⁰. Stihira vecerniei Rusaliilor subliniază un adevăr de credință esențial, afirmând că în Sfânta Taină a Euharistiei este revelat Dumnezeu-Treime.⁸¹ Spiritul Sfânt face posibilă Întruparea mistică a lui Hristos în noi și în lume, zidind Trupul tainic al Bisericii. El aduce Tatălui umanitatea întru Hristos și tot prin intermediul Spiritului, Hristos se aduce Jertfă pe masa Sfântului Altar.⁸²

⁷⁷ Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, pp. 167-168.

⁷⁸ Cf. TAFT Robert F., *Liturgia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, pp. 157-159.

⁷⁹ TIBA Iosif, *Euharistia face Biserica. Studiu istoric și teologic*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007, pp. 171-172.

⁸⁰ Din *Rânduiala Sfintei Liturghii a Sf. Ioan Gura de Aur*, Cântarea de după împărțirea credincioșilor.

⁸¹ Cf. BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, pp. 243-244.

⁸² Cf. RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, p. 156.

Concluzii

Articolul de față se prezintă a fi o scurtă aprofundare a discursului pneumatologic, cu scopul de a înțelege și pătrunde, prin ochii credinței, misterul și lucrarea Spiritului Sfânt în viața omului liturgic. Discursul pornește de la experiența personală a omului în viața de credință, ca mai apoi, călăuzit de Spiritului Sfânt, să poată ajunge la întâlnirea reală cu Dumnezeu în cadrul Sfintei Liturghii, primind o nouă existență într-un timp nou, o nouă viață trăită în Spiritul lui Dumnezeu.

În cadrul celebrării liturgice, creștinul descoperă dimensiunea liturgică a vieții sale de credință, Spiritul Sfânt fiind inima și respirația sa proprie. Dacă omul este animat de un spirit natural, prezent în individ atât timp cât dăinuie prezența sa corporală, viața trăită în Spirit presupune intrarea în acest spațiu lăuntric al ființei umane a unui alt Spirit - Spiritul lui Dumnezeu. *Experiența credinței și viața spirituală* a credinciosului marchează drumul parcurs de om spre plinirea timpurilor, moment în care Împărăția lui Dumnezeu va primi omul *îndumnezeit* de harul Spiritului Sfânt. Acest dinamism desăvârșitor al vieții spirituale, găsește împlinire în *Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie*, unde cerul și pământul se unesc, pentru ca iubirea lui Dumnezeu să inunde întreaga omenire. Spiritul Sfânt este prezent pe parcursul întregii Sfinte Liturghii, așa cum este prezent în mod tainic pe parcursul istoriei, încă de la Creație și până în zilele noastre.

Viața trăită în Spiritul Sfânt determină trăirea propriei vieți în Hristos, adică în umanitatea și dumnezeirea Sa. Participarea activă a omului la Sfânta Liturghie, reprezintă răspunsul credinciosului la chemarea lui Dumnezeu, care a început parcursul de sfințire a propriei vieți în Spirit și Adevăr. Participarea omului este concretizată în cântarea bisericească, ca implicare activă a omului devenit rugăciune vie.

Comuniunea creată în cadrul celebrării liturgice și mai ales în cadrul Sfintei și Dumnezeieștii Liturghii, trezește în inima omului acea chemare la sfințenie, pe care Hristos o adresează lumii întregi. Prin Sfânta Euharistie, credinciosul îl primește pe Dumnezeu în el și totodată se descoperă pe sine în Dumnezeu, în Trupul-Hristos. Comuniunea euharistică nu marchează doar unitatea spirituală și morală sau doar unitatea trăirii și a sentimentului, ci devine o unitate reală, ontologică în Hristos prin harul Spiritului Sfânt. Participarea omului total la Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie se realizează atât cu sufletul cât și cu trupul, Spiritul Sfânt fiind cel care contopește într-o singură existență realitatea duală a omului. Caracterul corporal al participării

la Sfânta Liturghie este delimitat prin simțuri, dar și prin cântarea liturgică, deoarece ea vine prin suflu (*ruah – suflu*), prin respirație (*pneuma – respirație*) adică prin Spirit (*ruah, pneuma – Spirit*). Limbajul muzicii devine limbajul Spiritului care cântă împreună cu noi Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie.

BIBLIOGRAFIE

1. Izvoare Biblice

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.

2. Cărți Liturgice

Liturghier. Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii ale celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul, Precum și rânduiala Vecerniei și Utreniei din duminici și sărbători cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Cardinal Lucian MUREȘAN Arhiepiscop Major de Alba-Iulia și Făgăraș, Ed. Surorilor Lauretane, Blaj, 2014.

3. Studii

BĂCILĂ Aurelian, *Spiritul Sfânt și Tri-unitatea divină la Boris Bobrinskoy și Yves Congar. Cercetare asupra Spiritului Sfânt într-o perspectivă ecumenică*, Ediție bilingvă franceză-română, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2006.

BIZĂU Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2012.

BUZALIC Alexandru, *De Trinitate, Din problematica teologiei trinitare*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2010.

CABASILĂ Nicolae, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, Trad. de Ene Braniște, Ed. Institutului Biblic și de Misiune, București, 1997.

EVDOKIMOV Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, Trad. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, 1995.

_____, *Ortodoxia*, Trad. de Irineu I. Popa, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

_____, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția Răsăriteană. Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, Trad. de Vasile Răducă, Ed. Humanitas, București, 2013.

- LOSSKY Vladimir, *Teologia dogmatică*, Trad. de Cristian Galeriu, Ed. Anastasia, București, 2012.
- PAPADAKI Vasilios, *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, Ed. Egumenita, Galați, 2012.
- RĂDULEANU Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa. Tâlcuire prin cuvintele de pe Cruce*, Editura Bonifaciu, București, 2007.
- SCHMEMANN Alexander, *Din apă și din Duh. Un studiu liturgic al Botezului*, Trad. de Alexandru Mihăilă, Ed. Sophia, București, 2009.
- _____, *Introducere în Teologia Liturgică*, Trad. de Vasile Bârzu, Ed. Sophia, București, 2009.
- _____, *Euharistia. Taina Împărăției*, Trad. de Boris Răduleanu, Ed. Sophia, București, 2012.
- _____, *Pentru viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, Trad. de Aurel Jivi, Ed. Basilica, București, 2012.
- _____, *Liturghie și viață. Desăvârșire creștină prin intermediul experienței liturgice*, Trad. de Viorel Sava, Ed. Basilica, București, 2014.
- SCRIMA André, *Biserica Liturgică*, Trad. de Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2005.
- SERGHIEV Ioan, *Liturghia – cerul și pământul. Cugetări mistice despre Biserică și cultul divin ortodox*, Trad. de Boris Buzilă, Ed. Deisis, Sibiu, 2002.
- STĂNILOAE Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
- TAFT Robert F., *Liturghia. Model de rugăciune, icoană a vieții*, Trad. de Corneliu Dumitru, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2011.
- TIBA Iosif, *Euharistia face Biserica, Studiu istoric și teologic*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007.
- TOFAN Ioan Alexandru, *Omul Lăuntric. Andre Scrima și fizionomia experienței spirituale*, Ed. Humanitas, București, 2019.

